

УДК 371.2 (09)

І. І. Коновальчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
gambrieli@yandex.ru

ІННОВАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто сутність і структуру інноваційного середовища та обґрунтовано можливості використання його ресурсів як засобу розвитку інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Інноваційне середовище створює умови для інтеграції, співробітництва, активної комунікації педагогічних колективів, поширення досвіду нововведень, генерування та реалізації нових ідей і проєктів, підтримки творчих ініціатив педагогічних працівників і розвитку професіоналізму їх інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновація, інноваційна компетентність, інноваційне середовище, інтеграція, інноваційні мережі, інноваційна діяльність, взаємодія, обмін досвідом.

Постановка проблеми. Вирішальну роль в ефективності реалізації нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах відіграє рівень інноваційної компетентності педагогів. Переведення навчального закладу в інноваційний режим діяльності можливе за умови, якщо вчителі готові до змін, володіють технологіями експертизи, проєктування, впровадження, моніторингу інновацій, здатні до інформаційно-комунікативної взаємодії, рефлексії й осмислення досвіду нововведень. Водночас, наявний стан характеризується низьким коефіцієнтом реалізації педагогами нововведень, що обумовлює необхідність пошуку та застосування ефективних способів і форм розвитку інноваційної компетентності педагогічних працівників. Провідною тенденцією у вирішенні цієї задачі є створення інноваційного середовища та максимальне використання його ресурсів для підвищення професіоналізму інноваційної діяльності педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія середовищного підходу в управлінні навчальним закладом орієнтується на створення умов для самоактуалізації і саморозвитку учасників освітнього процесу, формування їх інноваційної культури, стимулювання творчих ініціатив, професійних і міжособистісних взаємин (В. Барішніков, С. Дерябо, В. Докучаєва, Л. Загрекова, Р. Касіна, А. Каташов, О. Крутенко, В. Лазарєв, Ю. Мануйлов, Н. Нємова, І. Нікітін, А. Сбруєва, В. Серіков, В. Слободчіков, О. Трінатська, І. Чистякова, І. Фрумін, В. Ясвін та ін.).

Водночас, у практиці роботи з педагогічними колективами загальноосвітніх навчальних закладів не приділяється належна увага організації таких структур, які забезпечували б повноцінне використання потенціалу інноваційного середовища як інтегрованого засобу мотивації, підтримки, управління, рефлексії інноваційної діяльності педагогів та активізації їх професійного розвитку.

Метою статті є обґрунтування можливостей використання ресурсів інноваційного середовища як засобу розвитку інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Систему розвитку інноваційної компетентності педагогів ми розглядаємо як інтеграцію об'єктів і суб'єктів інноваційного процесу й цілісність організаційно-педагогічних моделей, умов, форм, методів, способів, що забезпечують можливість включення педагогів у творче розвивальне середовище, в якому актуалізується, зростає й реалізується їх інноваційний потенціал завдяки взаємодії з іншими новаторами, навчальними закладами, обміну знаннями, рефлексії й набуття досвіду реалізації інновацій.

Системоутворювальним компонентом такої системи є мета – оволодіння педагогами й керівниками загальноосвітніх навчальних закладів сучасними моделями інноваційних процесів і технологіями реалізації нововведень. Для досягнення цієї мети на першому рівні системи необхідне створення відповідних структур, які в сукупності організують інноваційне середовище – педагогічно доцільно влаштований акмеологічний простір життєдіяльності, який сприяє розвитку потенційного ресурсу особистості педагога. Загальноосвітні навчальні заклади як суб'єкти інноваційно-педагогічного середовища співпрацюють чи є членами навчально-наукових комплексів "Школа-ВНЗ", шкіл новаторства, різних асоціацій та об'єднань, які займаються інноваційною діяльністю, прагнуть та є цікавими й корисними для співробітництва.

Цілісно й успішно розвиток інноваційної компетентності педагогів, передусім, відбувається за умови належного рівня внутрішньошкільного інноваційного середовища, який визначається сформованістю місії, цілей і стратегії розвитку навчального закладу, наявністю творчого соціально-психологічного клімату, ефективних систем управління й інформаційно-методичного супроводу нововведень, дієвими зв'язками й способами комунікації як в самому закладі освіти так і з іншими інноваційними установами.

Середовище інноваційного освітнього закладу – це організований простір соціально-культурних, предметно-дизайнерських, навчально-виховних, комунікативно-партнерських і демократично колегіальних

умов, у яких реалізується інноваційна функція школи. За функціональним призначенням інноваційне середовище є розвиваючим, оскільки це сукупність цілеспрямовано організованих просторів, континуум яких базується на введенні цінних для кожного суб'єкта духовних смислів і можливостей, які мають одночасно опосередковано потужну й швидку дію, що виявляється в синергетично природному ефекті розвитку тих чи інших індивідуальних здібностей у відповідь на ненасильницький запит соціуму [1: 14].

У соціокультурному плані інноваційне середовище вводить учителя як суб'єкта інноваційних процесів у певний тип культури, соціальних, професійних, особистісних відносин, цінностей, мислення, в результаті чого формується його спосіб життя й опосередковується розвиток інноваційного типу особистості. Однак при організації інноваційного середовища потрібно мати на увазі, що його розвивальна функція спрацює тільки тоді, коли педагог буде бачити в ньому можливості обирати й конструювати індивідуальні цілі й траєкторію професійного саморозвитку.

Управління розвиваючим інноваційним середовищем, передусім, спрямовано на розвиток професіоналізму вчителів та здійснюється за допомогою зміни функцій внутрішкільного управління, а саме: 1) інформаційно-аналітичної функції (визначає динаміку професійної позиції вчителів, їх педагогічного мислення та рефлексії); 2) планово-прогностичної функції (стимулює розвиток педагогічного цілепокладання та прогнозування); 3) організаційно-виконавської функції (в єдності з мотиваційною обумовлює взаємообмін педагогічним досвідом у колективі, активізацію професійної самоосвіти і самовиховання); 4) контрольної-діагностичної функції (сприяє формуванню педагогічної відповідальності, розвитку самоорганізації, технологічному осмисленню власної діяльності та її орієнтації на реальні позитивні результати) [1: 15].

Визначальними характеристиками інноваційного освітнього середовища є здатність до самовідтворення й самооновлення у відповідності із потенційними можливостями усіх складових його елементів [2: 7]. Науковці зазначають, що динамічність чинників середовища, їх інтенсивність і суб'єктивна значущість для людини викликає динаміку психічної діяльності, змінює її стани, що є передумовою загальних змін інтелектуально-особистісних, отже, передумовою різнобічного розвитку й саморозвитку особистості [3: 26].

У функціональному значенні інноваційне середовище – це не стільки сукупність певних об'єктів, а більше процес взаємодії його суб'єктів, у якій відбувається як розвиток самого середовища, так і професійний та особистісний розвиток педагогів. Тому для запуску процесів функціонування інноваційного середовища й взаємодії його суб'єктів вводяться нелінійні моделі інноваційного процесу: інтеграції, інноваційних мереж, обміну знаннями і швидкого навчання.

Інтегративна модель інноваційного процесу реалізує функції встановлення взаємозв'язків, взаємовідношень, координації дій усіх структур системи розвитку інноваційної компетентності педагога. Також така модель оптимально об'єднує в собі два типи взаємодій: внутрішніх – всередині навчального закладу й зовнішніх – з іншими об'єктами та суб'єктами інноваційного середовища. Функціонально інтеграція значно посилює горизонтальні зв'язки між суб'єктами за рахунок створення спільних організаційних структур та реалізації спільних функцій.

При інтегративній моделі інноваційний процес здійснюється як комплекс відносин між науковими установами й навчальними закладами, в яких реалізуються інновації. Тому рівень розвитку інноваційної інфраструктури визначається не тільки наявністю відповідних інституцій, а й ефективністю взаємодії між ними, упровадженням інформаційно-комунікативних технологій обміну знаннями, дієвою системою управління інноваційними процесами. Інноваційна інфраструктура (лат. *infra* – нижче, під і *structura* – побудова, розміщення) – це сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих систем і відповідних їм організаційних і управлінських підсистем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності [4: 630].

У сучасну інформаційну епоху, коли знання й інформація стають основними ресурсами і спроможність їх використання в практичній діяльності визначають інноваційність освітньої установи, інформаційно-комунікативна компетентність педагога значною мірою міри визначає його здатність до реалізації інновацій. Тому для ефективності процесу розвитку інноваційної компетентності педагогів важливим є включення навчального закладу, його керівників і педагогів у різноманітні інноваційні освітні мережі. Головні цілі їх створення А. Сбруєва вбачає у забезпеченні можливостей для постійного обміну новими ідеями та взаємодії практиків [5].

Мережеві моделі інноваційних процесів забезпечують більш високу інтеграцію їх суб'єктів, оскільки створюють гнучку організаційну структуру, яка дозволяє оперативно й ефективно реагувати на зміни й модифікуватися завдяки розвинутим базам даних й ефективним зовнішнім каналам зв'язку та засобів комунікації. Сутнісною відмінністю інноваційних мереж є зміщення системи взаємодії з ієрархічних структур на горизонтальну мережеву – пряму, колегіальну взаємодію рівноправних, добровільних партнерів, які допомагають один одному в спільній діяльності. Інноваційні мережі створюються на основі загальних інтересів та потреб організації, що входять до них. Водночас, відкритість для інших, цінність пріоритетів саморозвитку кожної людини, децентралізованість, нелінійність і креативність у

конфігурації структури створюють умови свободи вибору кожного в інноваційній мережі своєї ніші, своїх функцій, завдань і способів діяльності. За своєю сутністю і способом існування інноваційні мережі синергетичні. Н. Кочубей із позицій синергетичного підходу характеризує мережу як суперскладне утворення, оскільки мережа процесуальна, в кожний момент інша, самореферентна, існує разом з присутніми в ній користувачами, трансгресивна, у ній постійно відбувається виникнення нового, породження змісту, який нібито виходить за межі самої мережі [6: 96].

Освітні мережі являються ефективною моделлю створення нових знань, дифузії інновацій, мотивації інноваційних змін. Інноваційні освітні мережі – це організаційні структури навчальних закладів, об'єднаних спільною інноваційною ідеєю та діяльністю, спрямованою на підвищення ефективності навчально-виховного процесу та якості його результатів, управлінської діяльності, а також поширення інноваційного досвіду в межах мережі навчальних закладів і поза нею [7: 288]. Специфіка інноваційних освітніх мереж полягає в ефективних технологіях комунікації, синергії інтелектуальних ресурсів, об'єднаного використання інноваційних потенціалів навчальних закладів, необхідних для генерування та реалізації нових спільних проєктів.

Важливим чинником розвитку інноваційної компетентності в інноваційних мережах є те, що вони сприяють встановленню неформальних особистісних ділових зв'язків між керівниками, педагогами різних навчальних закладів, науковцями, редакторами педагогічних видань та іншими людьми. Оскільки співробітництво завжди зароджується як співпраця між людьми, то в багатьох випадках такі неформальні відносини задали початок створення широкого спектру асоціацій, освітніх мереж тощо [7: 293]. Історія становлення інноваційних шкіл свідчить, що саме участь їх фундаторів у різноманітних освітніх асоціаціях сприяла широкій популяризації, поширенню й практичному втіленню їх реформаторських ідей. Так П. Петерсон був членом міжнародної спілки "За оновлення освіти", постійно брав участь у всесвітніх конгресах, підтримував наукові зв'язки з педагогами багатьох країн, мав дружні й професійні контакти з колегами-однодумцями Ж.-О. Декролі, Джоном та Елен Дьюї, В. Кіппатріком та ін. [8: 103]. З 1929 р. діє Міжнародна асоціація М. Монтесорі (Association Montessori International – АМІ). У 1993 р. було створено Міждержавну альтернативну Монтесорі-асоціацію (МАМА), що об'єднала учених і педагогів-практиків України, Росії, Білорусії, Казахстану, які вивчають, удосконалюють і застосовують її технологію [8: 85]. Інформаційно-консультативними центрами для інноваційних навчальних закладів і педагогів є різні міжнародні й вітчизняні об'єднання вальдорфських шкіл.

Проєкт асоційованих шкіл ЮНЕСКО спрямований на посилення гуманістичних, етичних, культурних і міжнародних аспектів освіти, забезпечення глибоких знань у галузі прав людини, демократії, міжкультурних зв'язків та захисту довкілля в системі ООН. В Україні працює 58 різних типів навчальних закладів асоційованих шкіл ЮНЕСКО. Серед них в процесі дослідження нами вивчався досвід інноваційної діяльності Гуманітарної гімназії № 23 та Ліцею № 25 м. Житомира.

Досить активно й продуктивно діє Асоціація керівників закладів освіти України "Відроджені гімназії України" (Асоціація ВГУ), яка є Всеукраїнською громадською організацією, що створена на засадах добровільності, спільності інтересів, рівноправності, взаємоповаги його членів, самоврядування, колективності керівництва, законності та інформаційної відкритості. Основними завданнями Асоціації ВГУ є: сприяння запровадженню новітніх програм, проєктів і технологій у сфері освітньої діяльності; проведення семінарів, конференцій, навчальних шкіл, тренінгів з питань удосконалення навчально-виховної роботи; організація обміну інформацією про нові технології, моделі та методики управління; консультативна та практична допомога членам Асоціації у підготовці та перепідготовці керівних педагогічних кадрів; участь в освітянських проєктах та програмах у масштабах України і міжнародній співпраці з аналогічними асоціаціями [9]. Асоціація спільно з партнерами (журнали "Директор школи", "Шкільний світ" та ін.) щорічно проводять конкурс "Школа ХХІ століття", який спрямовано на розвиток творчої діяльності педагогічних колективів із метою оновлення змісту освіти, поширення досвіду кращих навчальних закладів України, підвищення професійної майстерності педагогів, підтримки інноваційних розробок і технологій, утвердження пріоритетів освіти й піднесення іміджу вчителя в суспільстві [10].

Останніми роками засновуються й активно працюють зональні, регіональні, обласні й всеукраїнські школи новаторства, які є ефективною є формою підвищення фахового рівня керівних, педагогічних і науково-педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів. Діяльність Всеукраїнської школи новаторства спрямована на створення інноваційного освітнього простору й організації в ньому професійної взаємодії та співпраці фахівців з різних регіонів України для обміну перспективними моделями новаторського досвіду [11].

Відзначимо, що інноваційно активні навчальні заклади, їх керівники зазвичай є членами не однієї, а різних асоціацій, співтовариств, програм, що суттєво розширює їх можливості професійної комунікації, співпраці й орієнтації у тенденціях розвитку сучасної освіти.

Висновки. Таким чином, інноваційне середовище сучасного загальноосвітнього навчального закладу є складною, динамічною системою й визначається як цілісність соціально-психологічних, організаційно-педагогічних, інформаційно-комунікативних, матеріальних, технологічних та інших умов, що в єдності

виступають засобом стимулювання, підтримки, організації, рефлексії інноваційної діяльності педагогів. Розвиток інноваційної компетентності педагогів як соціально-педагогічна система характеризується відкритістю, креативністю, інтегративністю, самоорганізованістю, саморозвитком структури і функцій, динамічністю, що визначає її високу адаптивність до потреб її суб'єктів і змін зовнішнього середовища. Результатом розвитку інноваційної компетентності педагогів є зростання інноваційного потенціалу загальноосвітнього навчального закладу, що визначає здатність його колективу освоювати й реалізовувати інновації.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та апробації технології розвитку інноваційної компетентності педагогів в умовах інноваційного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тринитатская О. Г. Управление развивающей средой инновационного образовательного учреждения : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / О. Г. Тринитатская. – Москва, 2009. – 512 с.
2. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки" / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.
3. Біла книга національної освіти України / [за ред. В. Г. Кременя]. – К. : Акад. пед. наук України, 2009. – 185 с.
4. Креативные технологии управления проектами и программами : [монография] / [Бушуев С. Д., Бушуева Н. С., Бабаев И. А. и др.]. – К. : "Саммит-Книга", 2010. – 730 с.
5. Сбруева А. А. Нові підходи до створення альтернативних шкіл : сучасний досвід реформування середньої освіти США [Електронний ресурс] / А. А. Сбруева. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua.
6. Кочубей Н. В. Синергетические концепты и нелинейные контексты : [монография] / Н. В. Кочубей. – Сумы : Университетская книга, 2009. – 236 с.
7. Управління інноваційним розвитком освіти в суспільстві ризику : [монография] / [за ред. проф. А. А. Сбруєвої]. – Сумы : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – 450 с.
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
9. Статут Асоціації керівників закладів освіти України "Відроджені гімназії України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://argu.com.ua/pro-asociaciju/statut.html>.
10. Положення про Всеукраїнський конкурс "Школа XXI століття" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : osvita.ua/Zakonodavstvo/Serednja osvita/3013.
11. Положення про Всеукраїнську школу новаторства керівних і педагогічних працівників дошкільної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umo.edu.ua/shkola-novatorstva/285?task=view>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Trinitatskaya O. G. Upravlenie razvivayushchey sredoy innovatsionnogo obrazovatel'nogo uchrezhdeniya [The Management of the Developing Sphere of the Innovational Educational Establishment] : diss. ... doktora ped. nauk : 13.00.01 / O. G. Trinitatskaya. – Moskva, 2009. – 512 s.
2. Katashov A. I. Pedagogichni osnovy rozvytku innovatsiynogo osvityn'ogo seredovishcha suchasnogo litseyu [Pedagogical Developmental Bases of the Innovational Educational Environment of the Modern Lyceum] : avtoref. na zdoduttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 "Teoriya ta istoriya pedagogiky" / A. I. Katashov. – Lugans'k, 2001. – 22 s.
3. Bila knyga natsional'noyi osvity Ukrayiny [The White Book of the National Education of Ukraine] / [za red. V. G. Kremenya]. – K. : Akad. ped. nauk Ukrayiny, 2009. – 185 s.
4. Kreativnye tekhnologii upravleniya proektami i programmami [Creative Technologies of Projects and Programmes Management] : [monografiya] / [Bushuev S. D., Bushueva N. S., Babaev I. A. i dr.]. – K. : "Sammit-Kniga", 2010. – 730 s.
5. Sbrueva A. A. Novi pidkhody do stvorennia al'ternatyvnykh shkil : suchasnyy dosvid reformuvannya seredn'oyi osvity SSHA [New Approaches to the Alternative Schools Creation : the Modern Experience [Elektronnyy resurs] / A. A. Sbrueva. – Rezhym dostupu : eprints.zu.edu.ua.
6. Kochubey N. V. Sinergeticheskie kontsepty i nelineynye konteksty [Synergetic Concepts and Non-Linear Contexts] : [monografiya] / N. V. Kochubey. – Sumy : Universitetskaya kniga, 2009. – 236 s.
7. Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom osvity v suspil'stvi ryzyky [The Management of the Innovational Educational Process in the Risk Society] : [monografiya] / [za red. prof. A. A. Sbruevoy]. – Sumy : Vyd-vo SumDPU im. A. S. Makarenka, 2012. – 450 s.
8. Dichkivs'ka I. M. Innovatsiyni pedagogichni tekhnologii [Innovational Pedagogical Technologies] : [navch. posib.] / I. M. Dichkivs'ka. – K. : Akademvydav, 2004. – 352 s.
9. Statut Asotsiatsii kerivnykhiv zakladiv osvity Ukrayiny "Vidrodzheni gimnazii Ukrainy" [The Statute of Managers of Educational Establishments in Ukraine] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://argu.com.ua/pro-asociaciju/statut.html>.
10. Polozhennya pro Vseukrayins'kyi konkurs "Shkola XXI stolittya" [Provisions on the All-Ukrainian Contest "The School of the XX Century"] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : osvita.ua/Zakonodavstvo/Serednja osvita/3013.
11. Polozhennya pro Vseukrayins'ku shkolu novatorstva kerivnykhiv i pedagogichnykh pratsivnykhiv doshkil'noyi osvity [Provisions on the All-Ukrainian School of Innovation of the Leading and Pedagogical Workers of the Pre-School Education] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.umo.edu.ua/shkola-novatorstva/285?task=view>.

Матеріал надійшов до редакції 05.05. 2014 р.

Коновальчук И. И. Инновационная среда как средство развития инновационной компетентности педагогов общеобразовательных учебных заведений.

В статье рассмотрены сущность и структура инновационной среды и обоснованы возможности использования ее ресурсов как средства развития инновационной компетентности педагогов общеобразовательных учебных заведений. Инновационная среда создает условия для интеграции, сотрудничества, активной коммуникации педагогических коллективов, распространения опыта нововведений, генерирования и реализации новых идей и проектов, поддержки творческих инициатив педагогических работников и развития профессионализма их инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновация, инновационная компетентность, инновационная среда, интеграция, инновационные сети, инновационная деятельность, взаимодействие, обмен опытом.

Konovalchuk I. I. The Innovative Environment as a Means of the Teachers' Innovative Competence in Secondary Schools.

The article describes the nature and structure of the innovational environment and the reasonable possibility of using its resources to encourage the development of the teachers' innovative competence in secondary schools. The innovative environment is a complex, dynamic system of social-psychological, organizational, educational, informational and communicational, financial, technological and other means of institution transfer in the innovative mode of activity. The innovative environment creates conditions for integration, collaboration, active communication of educational groups, sharing the experience of innovation, generating and implementing new ideas and projects, the support for the creative initiatives and the teachers' professional development of their innovation. In the functional sense, the innovative environment is the interaction of its subjects, in which there is the development of the environment as well as the teachers' professional and personal development. The main subjects of the innovational and teaching environment is education, creative group of teachers who interact with various social institutions engaged in the innovative activities, cooperation and strive to be interesting and useful for the collaboration. The socio-cultural environment introduces an innovative teacher as the subject of the innovational processes in the certain type of cultural, social, professional and personal relationships, values, thinking. The innovative environment is characterized by openness, creativity, self-organization, self-development structure and function, indicating its high adaptability to the needs of its stakeholders and external changes. The result of the teachers' innovative competence is an increase in the innovative capacity of an educational institution that determines the ability of its staff to develop and implement innovations.

Keywords: innovation, innovative competence, innovative environment, integration, innovative networks, innovation, cooperation, exchange of experience.